

БЕЛЕЙ Михайло – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (myhajlo.beley@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

ФЕДИК Оксана – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (oksana.fedyk@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9029-2611>

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНО-РЕГУЛЯТОРНИХ ЧИННИКІВ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. Мета роботи: здійснити теоретичний аналіз деяких наукових положень та концептів, пов'язаних з сферою професійного становлення студентства в умовах ЗВО і на основі цього виокремити мотиваційно-регуляторні чинники формування учбово-професійних цінностей та смислів майбутніх фахівців.

Методологія: керуючись принципом діяльнісного опосередкування і беручи до уваги той факт, що в умовах ЗВО провідним видом є учбово-професійна діяльність, ми розглядаємо професіоналізацію особистості студента як складне інтегративне утворення, яке поєднує в собі сформовану професійну спрямованість, широкий морально-духовний світогляд, рефлексивно-фахову самосвідомість, професійну компетентність і культуру. Свідомий та омріяний вибір професії, зроблений студентом у поєднанні з системою дидактичних форм, методів й засобів, які моделюють її предметний і соціальний зміст, слугують необхідними умовами формування у нього ціннісного ставлення до своєї майбутньої фахової діяльності. Відповідний рівень мотиваційно-регуляторних ресурсів здатен підвищити ефективність навчально-професійної діяльності студентів і активізувати процес їхнього професійного самотворення.

Наукова новизна: встановлено, що подальші шляхи професійного росту майбутніх фахівців слід шукати у сфері поглиблення їх практичної підготовки, роблячи акцент на наявні вміння і навички, а також на оволодіння ними різноманітними інтерактивними, діагностико-прогностичними та інтерпретативно-корекційними процедурами, техніками й програмами. Найбільш доцільно з цією метою використовувати активні форми і методи навчання.

Висновки. У статті висловлюється припущення, що успішність професійного становлення майбутніх фахівців в значній мірі опосередкована комплексом емпірико-дидактичних й функціонально-технологічних корелятивів, які виступатимуть орієнтирами та індикаторами професійної підготовки студентів і водночас умовами й засобами їх професійного росту.

Ключові слова: навчально-професійна діяльність, професійне становлення, професійне самотворення, рефлексія, особистісний смисл, саморегуляція.

BELEY Mykhailo – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of General Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (myhajlo.beley@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

FEDIK Oksana – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of General Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (oksana.fedyk@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9029-2611>

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MOTIVATIONAL AND REGULATORY FACTORS IN IMPROVING THE QUALITY OF STUDENTS' EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITIES

Abstract. *The purpose of the work: to carry out a theoretical analysis of some scientific provisions and concepts related to the sphere of professional development of students in higher education institutions and, on this basis, to identify motivational and regulatory factors in the formation of educational and professional values and meanings of future specialists.*

Methodology: *guided by the principle of activity mediation and taking into account the fact that in higher education institutions the leading type is educational and professional activity, we consider the professionalization of the student's personality as a complex integrative formation that combines a formed professional orientation, a broad moral and spiritual outlook, reflective and professional self-awareness, professional competence and culture. A conscious and desired choice of profession made by a student in combination with a system of didactic forms, methods and means that model its subject and social content, serve as necessary conditions for the formation of a value attitude towards his future professional activity. The appropriate level of motivational and regular resources can increase the effectiveness of students' educational and professional activities and activate the process of their professional self-creation.*

Scientific novelty. *It has been established that further paths for the professional growth of future specialists should be sought in the field of deepening their practical training, focusing on existing skills and abilities, as well as on their mastery of various interactive, diagnostic-prognostic and interpretative-corrective procedures, techniques and programs. It is most appropriate to use active forms and methods of learning for this purpose.*

Conclusions. *The article suggests that the success of the professional development of future specialists is largely mediated by a complex of empirical-didactic and functional-technological correlates, which will serve as guidelines and indicators of students' professional training and at the same time the conditions and means of their professional growth.*

Key words: *educational and professional activity, professional development, professional self-creation, reflection, personal meaning, self-regulation.*

Постановка проблеми. Аналізуючи стан справ в сучасній вищій школі, не важко помітити численні проблеми різного плану, серед яких особливе місце займає особа майбутнього фахівця. Не вдаючись у детальний аналіз проблемних характеристик середньостатистичного студента, все ж варто зробити наголос на явно негативній тенденції, яка має місце серед сучасного студентства: професійний вибір робиться на пізніх етапах шкільного навчання, мотиви вибору дуже часто поверхневі та випадкові, відносно посередній рівень пізнавальної активності, самостійності та ініціативності. Такий стан справ дає підстави стверджувати, що навчально-професійна діяльність в умовах ЗВО не буде для нього особистісно значущою. А тому дуже важко сподіватись, що він сам зможе вибудовувати перспективи свого особистісно-професійного розвитку. В зв'язку з цим, особлива роль у цьому процесі повинна належати різним формам діалогічної взаємодії між студентом і викладачем, як основним носієм медіаторної культури, від якої, здебільшого, і залежить професійний аксіогенез особистості майбутнього фахівця.

Аналіз досліджень. Проблема професійного становлення завжди викликала зацікавлення як у вчених-теоретиків, так і у практиків. Зокрема, ціла плеяда відомих зарубіжних й вітчизняних психологів, а саме Е. Ф. Зеєр, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, Н. А. Побірченко,

Н. І. Пов'якель, М. В. Савчин, Д. С'юпер, Ю. М. Швалб впродовж багатьох років дослідження цього питання намагались запропонувати свої варіанти покращання підготовки майбутніх фахівців. В основу концептуального підходу авторів статті покладено деякі положення, запозичені з робіт таких відомих в Україні дослідників як І. Д. Бех, З. С. Карпенко, В. О. Моляко, Л. Г. Подоляк, Г. К. Радчук, В. І. Юрченко та ін., які покликані поліпшити стан професійної підготовки в умовах закладів вищої освіти.

Мета цієї статті: здійснити теоретичний аналіз деяких наукових принципів, положень та концептів, пов'язаних з сферою професійного становлення студентства в умовах ЗВО і на основі цього виокремити мотиваційно-регуляторні чинники формування учбово-професійних цінностей та смислів майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі особистісне та професійне становлення трактується як "процес розвитку, в якому індивід перебирає на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу" (Олефир, 2009, с. 521). Керуючись положеннями про провідну діяльність та її значення у розвитку особистості слід констатувати, що у ЗВО таку роль виконує навчально-професійна діяльність. Саме завдяки останній відбувається процес цілеспрямованого формування фахової компетентності студента, основним складовими якої на думку багатьох вищезгадуваних вчених є: професійні знання, вміння і навички, розвиток фахового мислення та формування моделі професійної поведінки. Що стосується нашого розуміння процесу професіоналізації студента, то ми його розглядаємо як складне інтегративне утворення, яке поєднує в собі сформовану професійну спрямованість і мотивацію, широкий морально-духовний світогляд та рефлексивно-фахову самосвідомість, професійну компетентність і культуру.

Мотивація, пронизуючи основні структурні утворення особистості (спрямованість, характер, самосвідомість, емоційно-вольову сферу, психічні процеси) в значній мірі визначає ефективність будь-якої діяльності, зокрема і учбової. Це положення є загальноприйнятим серед психологів і давно знайшло підтвердження в ході численних експериментальних досліджень. Попри величезну кількість робіт, присвячених саме мотиваційній сфері, питання формуванням високомотивованої особистості студента і надалі залишаються основною проблемою сучасної системи вищої освіти.

Теоретичний аналіз робіт в області мотиваційно-регуляторної сфери особистості переконливо довів, що мотивація та саморегуляція є тими ресурсами, які здатні підвищити ефективність навчально-професійної діяльності студентів. Позаяк одним із головних видів мотивації в процесі такої діяльності є навчально-пізнавальна мотивація, то її позитивний вплив на професійне становлення студента можливий лише за умов, коли вона пов'язана з обраним видом діяльності. Цілком доречно тут згадати концепцію контекстного підходу до навчання у ЗНО, яка розглядається як система дидактичних форм, методів і засобів з допомогою якої моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності. Тим самим учбова діяльність набуває для студента особистісного смислу, позаяк у ній проглядаються контури майбутньої професії, створюються реальні можливості для переходу від пізнавальної мотивації до професійної. Таким чином, поняття "професійний контекст" є сенсоутворюючою категорією, що забезпечує особистісне включення студента в процес пізнання і професійного становлення.

Попри існуючий ще дотепер помилковий погляд на професійну підготовку майбутнього фахівця як процес засвоєння знань, все ж у середовищі науковців відбулась зміна парадигми на користь компетентності, яку розглядають як «атрибут особистісного рівня». Остання відображає суб'єктну здатність до розв'язання задач, які є важливими для нього у тій чи іншій сфері діяльності чи буття. Зокрема, можна говорити про компетентний вибір (правильніше – проєктування) свого життєвого, зокрема і професійного шляху. Водночас, у багатоаспектному та різноплановому переліку численних компетентностей в структурі особистості і надалі чільне місце відводиться такій важливій складовій як здатність набувати нових знань і умінь.

Слід усвідомлювати, засвоюючи знання, суб'єкт в них нічого не змінює, хоча при цьому суттєвих змін в процесі такої діяльності зазнає він сам. Тобто цінність будь-якої спеціально організованої навчальної діяльності (і навчально-професійної зокрема) полягає у тому, що вона повертає людину на саму себе, допомагає їй відрефлексовувати власні самозміни. Саме така суб'єктність забезпечує найважливіші якісні зрушення в структурі особистості і слугує важливим чинником її подальшого професійного становлення.

В контексті сказаного, вагомим аргументом слід вважати думку відомих українських психологів Л. Г. Подоляк і В. І. Юрченко, котрі стверджують, що на підґрунті сформованої фахової компетентності у студентства виробляється готовність до професійної діяльності як важливої умови їх професійної культури, яку розглядають в контексті таких складових: високий рівень професійних знань, професійне мислення, праксіологічне озброєння, відповідальність і рефлексивність. Рефлексивність стимулює самоаналіз, оцінку свого "Я", тобто об'єктом самопізнання стає власне "Я" (Подоляк, Юрченко, 2008, с. 80–81).

У загальнопсихологічному розумінні рефлексія – це процес самоаналізу та осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, а також соціального й індивідуального способу існування. Саме появу цього механізму в структурі професійної самосвідомості слід вважати важливим чинником творчого самопроекування особистості професіонала. Завдяки цьому механізму не лише здійснюється інтроспекція власної психіки, а й відбувається осмислення свого професійного вибору, визначаються професійні та життєві цілі, а також програми майбутньої професійної діяльності та кар'єрного росту.

Вагомим аргументом на користь правильності обраної студентом професії є поява у структурі його особистості професійної спрямованості. Остання завжди репрезентована деякою сукупністю домінуючих та найбільш значущих професійних мотивів, які займають в структурі мотиваційної сфери найвищу ієрархію. На платформі фахової спрямованості відбувається перерозподіл резервів вільного часу, вибір видів занять, яким надається перевага тощо.

Цікавою і водночас переконливою для наших подальших умовисновків слід вважати позицію відомого вітчизняного дослідника І. Д. Беха, який вважає, що формування в студентів ціннісного ставлення до майбутньої фахової діяльності є важливою характеристикою їх професійного становлення. Здійснюючи перелік основних складових професіогенезу особистості студента упродовж його фахового навчання, він ключовим серед них називає формування "образу себе як професіонала", оскільки аналіз образу можливої професійної діяльності та власного образу в ній може виконувати спрямовальну функцію, задавати перспективу власного становлення й підвищувати цінність обраного професійного шляху (Бех, 2003, с. 268).

Якби своєрідним продовженням думки І. Д. Беха є висловлювання ще одного метра української психологічної науки Г. О. Балла, в якому він робить наголос на розвитку особистості самих професіоналів, зокрема їх ціннісно-сислової сфери. Адже смисл завжди переживається як емоційне ставлення особистості до тих чи інших подій, дій, об'єктів і усвідомлюється як їх "значення – для – мене". Лише за таких умов життєві смисли по-справжньому вільної особистості можуть характеризуватись домінуванням потреби в самоактуалізації або ж набувати ознак "справи життя", якій віддана людина і про яку турбується більше, ніж про захист свого "Я" (цит. за Белей, 2011, с. 15).

Ідея домінанти ціннісної сфери в наш час всебічно розробляється і представлена в роботах таких вітчизняних психологів як З. С. Карпенко та Г. К. Радчук. Зокрема, у їхньому науковому доробку провідне місце у професійному становленні особистості відводиться її культурно-феноменологічному аксіогенезу, який слід розглядати як результат засвоєння реальної, ідеальної та медіаторної культури. В контексті реальної форми людина (студент) виступає як суб'єкт різного рівня та спектру життєздійснення і рефлексивного самоусвідомлення. Ідеальна форма репрезентована образом ідеальних цінностей (матеріальних й духовних здобутків культури), що є результатом спільної культуротворчої діяльності, котру уособлює викладач як суб'єкт професійного смислопокладання. Медіаторна форма культури виникає в навчально-професійному середовищі внаслідок взаємозв'язку між наявними реальними та ідеальними формами її носіїв і представлена їх діалогічною взаємодією. Особлива роль у цьому процесі повинна належати особі викладача, від вираженої позиції якого, здебільшого, і залежить кінцевий результат педагогічної взаємодії (Радчук, 2012, с. 140).

Успішним особистісно-професійний розвиток може вважатись тоді, коли суб'єкт демонструє готовність розглядати себе таким, що розвивається у певних часових, просторових та смислових рамках, постійно розширюючи при цьому свої можливості і максимально реалізуючи їх. Пізнати і зрозуміти самого себе – означає навчитися самому будувати перспективи свого особистісно-професійного розвитку. Адже в умовах екофасилітативної парадигми фахової підготовки студент, занурюючись у освітнє середовище, самостійно рухається в ньому своїми темпами, стилем у напрямку тих пріоритетів, які він самотужки визначив для себе (Лушин,

2002, с. 54–56). Фокусуючись на управлінні динамічною системою власної особистості, суб'єкт здатен підтримувати її в стані саморозвитку, тим самим допомагаючи собі знайти та використати власні ресурси для подальшого зростання, зокрема в умовах криз та складних життєвих обставин.

Таким чином, процес самовиховання, спрямований на успішність оволодіння студентом своєю професією стає можливим лише при умові, якщо навчально-професійна діяльність набуває для нього особистісної значущості, життєвого сенсу. Усвідомлення перспективного значення процесу учіння може наповнити додатковим особистісним смислом лише тих студентів, для яких майбутня професія має реальну цінність.

Відомо, що процес такого професійного смислотворення закладається ще на етапі вибору майбутньої професії. Так науковими дослідженнями доведено, що ті студенти, котрі усвідомлено обирають свою професію (наприклад, "вибір за покликанням"), як правило, в умовах ЗВО навчаються "в своє задоволення". Тобто у них, здебільшого, висока успішність, вони з задоволенням відвідують лекційні заняття та проявляють постійну пізнавальну активність на практичних і семінарських заняттях, у них стійке прагнення до виконання різного роду наукових досліджень й розв'язання творчих задач. Здебільшого, таким студентам притаманні ідеальні уявлення про майбутню професію (можливість "займатися творчістю та самовдосконалюватися", "творчо працювати після закінчення ЗВО"). А як відомо індикатором творчості людини є її постійне прагнення здобувати (поглиблювати) знання. Це означає, що пізнавальна активність таких студентів є високою не лише на етапі навчання у ЗВО, а й після його завершення. Тобто більш творчі особистості після завершення навчання як правило продовжують вчитись, самовдосконалюватись, займатись самоосвітою, а нетворчі – припиняють цей процес. Власне ті, що належать до категорії перших, найчастіше досягають рівня професійної майстерності та характеризується високим рівнем розвитку фахових здібностей і здатністю до творчості у межах професійної діяльності (Моляко, 1989, с. 11–13).

Наш педагогічний досвід в системі вищої освіти дає право констатувати, що творчі студенти завжди проявляють пізнавальну активність та намагаються бути оригінальними у висвітленні опрацьованого матеріалу, вдаються до спроб вийти за межі простого конспектування, запам'ятовування і відтворення. Вони проявляють ініціативність, самостійність, старанність та наполегливість. Як наслідок, такі студенти ідентифікують себе з успішною моделлю фахівця, що сприяє формуванню образу відповідального виконавця професійної діяльності у майбутньому, у них, здебільшого, сформована чітка життєва перспектива. А як відомо, внутрішня позиція студента до світу своєї професії і до себе самого, як суб'єкта цієї професії, насамперед, простежується в його професійних планах і намірах. Якщо розглянути категорію посередніх студентів, що характеризуються низьким рівнем пізнавальної активності та академічної успішності, то саме серед цього контингенту спостерігається така тенденція: незважаючи на зроблений ними професійний вибір, вони не дбають про своє професійне становлення та вдосконалення, значна їх частина зорієнтована на зміну професії, їхні уявлення про майбутнє розпливчасті і неконкретні, абсолютна більшість з них характеризується нереалістичністю і несамостійністю у плануванні майбутнього життя, сплутаністю цілей та цінностей (М. Д. Белей).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ефективність процесу професійного становлення в умовах ЗВО досягається шляхом діалогічної взаємодії в системі "викладач-студент" і при умові ціннісного ставлення до обраної професії. Останнє ж є результатом спільної культуротворчої діяльності, котру уособлює викладач як суб'єкт професійного смислопокладання. Творча діяльність викладача, використання ним активних методів навчання та різноманітних видів самостійних робіт поглиблюватимуть інтерес до навчання з боку студента й формуватимуть такі важливі риси як самостійність, ініціативність й відповідальність, інтегративною характеристикою яких є його суб'єктність. Остання ж перетворює його з споживача освітніх послуг у активного творця своєї професійної компетентності. Оволодіння студентом своєю професією відбувається в ході навчально-професійної діяльності, однак успішність цього процесу залежить від її суб'єктної значущості, який закладається ще на етапі вибору майбутньої професії.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у виявленні емпірико-дидактичних та функціонально-технологічних корелятивів, які виступатимуть орієнтирами та критеріями професійної підготовки студентів і водночас умовами та засобами їх професійного росту.

Література

- Белей М.Д. Ціннісно-мотиваційні особливості професійного становлення в умовах сучасного ВНЗ. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2011. Вип. 16. Ч. 1. С. 12–23.
- Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2. 344 с.
- Лушин П.В. Психологія педагогічної зміни (екофасилітація). Кіровоград : Імекс ЛТД, 2002. 76 с.
- Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. 48 с.
- Подольак Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : підручник. Київ : Каравела, 2008. 351 с.
- Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В.О. Олефир [та ін.]; ред. В.Б. Шапар. Х. : Прапор, 2009. 672 с.
- Радчук Г.К. Психологічні засади професійного аксіогенезу особистості. *Психологія особистості*. 2012. № 1 (3). С. 138–150.

References

- Belej, M.D. (2011). Cinnisno-motyvaciyni osoblyvosti profesijnogo stanovlennja v umovah suchasnogo VNZ. [Value-motivational features of professional development in modern higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prac': filosofija, sociologija, psihologija – Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 16 (1), pp. 12–23 [in Ukrainian].
- Beh, I.D. (2003). *Vyhovannja osobystosti. Osobystisno orijentovanyj pidhid: naukovo-praktychni zasady. [Personality Development. A Person-Oriented Approach: Scientific and Practical Foundations]*. Kyi'v : Lybid' [in Ukrainian].
- Lushin P.V. (2002) *Psychology of pedagogical change (eco-facilitation)*. Kirovograd : Imeks LTD [in Ukrainian].
- Moljako, V.O. (1989). *Psychologichna gotovnist' do tvorchoi' praci. [Psychological readiness for creative work]*. Kyi'v : Znannja [in Ukrainian].
- Podoljak, L.G., & Jurchenko, V.I. (2008). *Psychologija vyshhoi' shkoly: pidruchnyk. [Psychology of Higher Education: Textbook.]* Kyi'v: Karavela [in Ukrainian].
- Olefir V.O. [and others]; ed. Shapar V.B. (2009). *Psychologichnyj tlumachnyj slovnyk najsuchasnishyh terminiv. [Psychological Explanatory Dictionary of the Most Modern Terms.]*. Harkiv : Prapor [in Ukrainian].
- Radchuk, G.K. (2012). Psychologichni zasady profesijnogo aksiogenezu osobystosti. [Psychological foundations of professional axiogenesis of personality]. *Psychologija osobystosti – Psychology of Personality*, 1(3), 138–150 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 22.09.2025

Дата прийняття статті: 24.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025